

Katarzyna Burska

A

Analizy leksykalne i ich syntetyczne odpowiedniki w prasie

JĘZYKOZNAWSTWO

LEKSYKA

**Analityzmy
leksykalne i ich
syntetyczne
odpowiedniki
w prasie**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Katarzyna Burska

**Analizmy
leksykalne i ich
syntetyczne
odpowiedniki
w prasie**

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Katarzyna Burska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Katedra Współczesnego Języka Polskiego, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Marek Górski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Studio 7A

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/66077941/
stock-photo-newspapers.html

© Copyright by Katarzyna Burska, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07227.15.0.M

Ark. wyd. 20,0; ark. druk. 22,875

ISBN 978-83-8088-254-6

e-ISBN 978-83-8088-504-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	9
Stan badań	13
I. Struktura analityzmów leksykalnych w prasie	39
1. Wyrazy pospolite	40
1.1. Analityzmy czasownikowe	40
1.1.1. Analityzmy pochodne strukturalnie	48
1.1.2. Analityzmy niepochodne strukturalnie	55
1.1.3. Frazeologizmy	64
1.2. Analityzmy rzeczownikowe	76
1.2.1. Analityzmy pochodne strukturalnie	78
1.2.2. Analityzmy niepochodne strukturalnie	89
1.2.3. Frazeologizmy	101
1.3. Analityzmy przymiotnikowe	103
1.3.1. Analityzmy pochodne strukturalnie	104
1.3.2. Analityzmy niepochodne strukturalnie	105
1.3.3. Frazeologizmy	106
1.4. Analityzmy przysłówkowe	107
1.4.1. Analityzmy pochodne strukturalnie	107
1.4.2. Frazeologizmy	108

Spis treści

1.5. Analityzmy i ekwiwalenty innych części mowy.....	111
1.5.1. Analityzmy zaimkowe.....	111
1.5.2. Analityzmy liczebnikowe.....	112
1.5.3. Analityzmy modulantowe.....	112
2. Nazwy własne	112
2.1. Imię i nazwisko a przezwisko	114
2.1.1. Przezwisko pochodzące od nazwiska	116
2.1.2. Przezwisko pochodzące od imienia	120
2.1.3. Przezwisko pochodzące od imienia i nazwiska	121
2.1.4. Przewiska niewykazujące morfologicznego pokrewieństwa z imieniem lub nazwiskiem.....	122
2.2. Nazwa klubu a przydomek	123
2.2.1. Przydomki pochodzące od nazw klubów	123
2.2.2. Przydomki niewykazujące morfologicznego pokrewieństwa z nazwą klubu.....	124
2.3. Przydomek jednoczłonowy, przydomek wieloczłonowy i peryfrazą jako ekwiwalenty nazwy własnej.....	127
2.4. Nazwa własna wieloczłonowa a uniwerbizm	128
2.5. Oficjalna nazwa własna jednoczłonowa a przydomek wielowyrazowy/ peryfrazą	132
2.5.1. Nazwy geograficzne	132
2.5.2. Nazwy własne osobowe	140
2.5.3. Nazwy własne odnoszące się do różnych nieosobowych desygnatów	141
2.6. Skrótowiec nazwy własnej a nazwa wielowyrazowa.....	143
Podsumowanie	143
II. Semantyka	147
1. Analityzmy leksykalne mające syntetyczne odpowiedniki równoważne znaczeniowo.....	155
2. Analityzmy leksykalne mające syntetyczne odpowiedniki o znaczeniu synonimicznym	159
2.1. Prezentujące różne odcienie znaczeniowe	159
2.2. Wyrażające odmienne nacechowanie stylistyczne	182
2.2.1. Potoczność	182
2.2.2. Oficjalność, urzędowość, podniosłość	206

2.3 Eufemizmy	217
2.4. Metafora i metonimia jako główne sposoby tworzenia odpowiedników nazw własnych.	239
Podsumowanie	284
III. Pragmatyka	289
1. Kontekst	295
2. Wskaźniki metatekstowe.	316
3. Funkcje konstrukcji analitycznych	321
4. Analityzmy leksykalne a profil pisma i gatunek wypowiedzi	330
Podsumowanie.	333
Zakończenie	337
Bibliografia	349
Analytical lexical constructions and their synthetic equivalents in the press. Summary	365

Wstęp

Codziennie każdy z nas podejmuje decyzję, jakich środków językowych użyć, by przekazać informację, zaprezentować poglądy czy opisać uczucia. O ile przeciętni użytkownicy języka przeważnie koncentrują się jedynie na tym, by ich przekaz był zrozumiały dla odbiorcy, o tyle dziennikarze – dla których przecież słowo jest najważniejszym tworzywem wykorzystywanym w pracy – mają świadomość, że komunikat o podobnej wymowie można wyrazić na różne sposoby, niekoniecznie w najprostszej formie. Nie zawsze na pierwszym miejscu stawiają przystępność przekazu, czasem chcą zaprezentować swoje twórcze możliwości, sięgając po niekonwencjonalne rozwiązania, innym razem zależy im na niewyrażaniu wprost swoich opinii, a dzięki temu pozostawiają czytelnikowi swobodę interpretacyjną. Za każdym razem stają przed wyborem: napisać zwięźle i prosto czy może przekazać treści w sposób opisowy. Ów dylemat publikujących stał się inspiracją do powstania niniejszej pracy, gdyż dostrzeżono w tekstach prasowych dwa występujące obok siebie zjawiska: dbałość o ekonomię środków językowych i równocześnie skłonność do tworzenia struktur peryfrastycznych.

Celem rozprawy jest zatem przedstawienie pojawiających się w czasopismach analitycznych konstrukcji leksykalnych, które mają syntetyczne odpowiedniki.

Analizie zostanie poddany materiał pochodzący z wybranych periodyków polskich o zróżnicowanej tematyce i przeznaczonych dla różnego kręgu odbiorców.

Analityzmy i odpowiadające im syntetyzmy leksykalne obecne we współczesnych tekstach prasowych nie doczekały się jak dotąd obszernego opracowania monograficznego zestawiającego oba zjawiska. Tym bardziej interesujące wydaje się podjęcie analizy zgromadzonego materiału z perspektywy strukturalnej,

semantycznej oraz pragmatycznej. Dodatkową motywacją do podjęcia badań był fakt, że język nieustannie podlega ewolucji i to właśnie analiza materiału prasowego pozwoli dostrzec obowiązujące tendencje.

Praca ma przynieść odpowiedź na kilka pytań: **z jakich elementów** zbudowane są struktury złożone mające jednowyrazowe ekwiwalenty, **jakie relacje znaczeniowe** można zaobserwować między analityzmami a syntetyzmami, **jakie czynniki pragmatyczne** decydują o zgodnym z zamierzeniem dziennikarza odczytaniem połączeń wielowyrazowych, **jakie funkcje** pełnią analizowane jednostki leksykalne w najnowszej prasie.

Podjęta zostanie także próba odpowiedzi na pytanie, które formy syntetyzmów i analityzmów leksykalnych dominują w tekstach prasowych na początku drugiej dekady XXI w. Prowadzone będą rozważania nad tym, która tendencja – skrótość opisu czy używanie struktur opisowych – ma obecnie szerszy zakres występowania i w jakich sytuacjach sięga się po przywoływane w pracy sformułowania. Wyniki badań zostaną skonfrontowane z wnioskami wpływającymi z opracowań poświęconych temu zagadnieniu.

Za podstawę badawczą posłużą przykłady wyekscerpowane z wybranych periodyków polskich z lat 2011–2012. Zgromadzonych zostało około trzech tysięcy jednostek, lecz ze względów praktycznych – by praca nadmiernie się nie rozrosła – wykorzystano tylko najbardziej charakterystyczne egzemplifikacje. Analizie poddano ponad 1300 przykładów, które zaprezentowano w zróżnicowanym otoczeniu leksykalnym, łącznie zatem zaprezentowano około dwóch tysięcy konkretnych zastosowań. Wszystkie przykłady zostały przywołane w oryginalnej postaci, z zachowaniem pojawiających się czasem usterek interpunkcyjnych, składniowych i ortograficznych.

Zamierzeniem było uzyskanie różnorodnego materiału, skierowanego do odbiorców zróżnicowanych pod względem płci, wieku, wykształcenia czy zainteresowań, dlatego za podstawę badawczą posłużyły cztery regularnie ukazujące się czasopisma: „Na Żywo”, „Piłka Nożna”, „Polityka” i „Victor Gimnazjalista”. Warto krótko scharakteryzować te periodyki.

„Na Żywo” to tygodnik ukazujący się od 15 listopada 2007 r. Zastąpił wydawany nakładem koncernu Axel Springer Polska w latach 1995–2006 dwutygodnik o tej samej nazwie¹. Jak czytamy na stronie internetowej wydawnictwa

¹ <http://media.wp.pl/kat,1022939,title,Na-Zywo-na-ryнку,wid,9391155,wiadomosc.html?ticaid=112f8d> [dostęp: 15.02.2014].

Bauer, czasopismo „skierowane jest do aktywnych kobiet w wieku powyżej 30 lat, szukających informacji o gwiazdach i porad z różnych dziedzin życia”². Pismo kreowane jest jako magazyn poradniczo-rozrywkowy. Dominują w nim teksty o charakterze informacyjnym (newsy, wzmianki, notatki) poświęcone życiu gwiazd, a także krótkie relacje z wydarzeń, bogato ilustrowane zdjęciami. Sporo artykułów przybiera – zgodnie z realizowaną linią redakcyjną – postać poradnikową. W każdym numerze są również komentarz, wywiad, porady prawne i lekarskie, horoskop, przepisy kulinarne, minirecenzje nowości kulturalnych – filmów, książek i płyt.

„Piłka Nożna” to tygodnik dla miłośników futbolu. Ukazuje się od 1 czerwca 1956 r. W czasopiśmie tym pojawiają się przede wszystkim felietony, wywiady, relacje, zapowiedzi, sylwetki i reportaże. Dopełnieniem są krótkie gatunki informacyjne.

„Polityka” to tygodnik społeczno-politycznym obecny na polskim rynku prasowym od 1957 r. Jak głoszą informacje na oficjalnej stronie internetowej odnoszące się do 2013 r.: „po raz ósmy z rzędu jest liderem sprzedaży w segmencie tygodników opinii”³. Na łamach „Polityki” publikowane są artykuły publicystyczne, felietony, komentarze, wywiady, sylwetki i reportaże. Nie brakuje także notatek, recenzji nowości technicznych, kinowych, teatralnych, książkowych i muzycznych.

„Victor Gimnazjalista” wydawany jest jako dwutygodnik edukacyjny adresowany do uczniów gimnazjum. Pierwszy numer ukazał się w 1998 r., czasopismo pojawiło się po reformie szkolnictwa w miejsce „Victora Ósmoklasisty”. W periodyku tym znajdziemy reportaże, opowiadania w odcinkach, recenzje produktów (np. kosmetyków, artykułów spożywczych, gier), psychotesty, zapowiedzi płyt, książek i filmów, listy psychologa, horoskopy, artykuły o charakterze poradnikowym i edukacyjnym (przybierające postać opisową lub analityczno-interpretacyjną).

Praca poprzedzona jest obszernym omówieniem stanu badań, a jej główna część składa się z trzech rozdziałów, w których treści teoretyczne łączą się z analizą zgromadzonych przykładów.

W rozdziale strukturalnym podzielono analityzmy ze względu na reprezentowane przez ich syntetyczne odpowiedniki części mowy: czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówki, zaimki, liczebniki, modulanty. W każdej grupie osobno

² http://www.wydawnictwo.bauer.pl/tytul_rozw.html?id=65 [dostęp: 15.02.2014].

³ <http://www.polityka.pl/opolityce/1571445,1,historia-polityki.read> [dostęp: 15.02.2014].

scharakteryzowano konstrukcje mające wspólne morfemy z ekwiwalentami, niemające wspólnych morfemów oraz związki frazeologiczne. Dokonano podziału na wyrazy pospolite i nazwy własne. W części poświęconej *nomina propria* zbadano przymiotniki pochodzące od imienia, nazwiska, imienia i nazwiska oraz niewykazujące z nimi morfologicznego pokrewieństwa, przydomki pochodzące od nazw klubów i niespokrewnione z nimi morfologicznie, nazwy własne wieloczłonowe mające odpowiednik w postaci uniwerbizmu oraz nazwy własne jednoczłonowe mające odpowiednik peryfrastyczny, a także skrótowce, którym odpowiadają połączenia wielowyrazowe. W obrębie poszczególnych grup przykłady wymieniane są w kolejności alfabetycznej, wynotowano po jednym użyciu z każdego czasopisma – o ile jednostka taka została w nim zaobserwowana⁴. W przypadku gdy jedna forma syntetyczna miała kilka zróżnicowanych strukturalnie ekwiwalentów, umieszczono wszystkie możliwe egzemplifikacje.

W rozdziale semantycznym skoncentrowano się na relacjach znaczeniowych między analityzmem a odpowiadającym mu syntetyzmem. Wyróżniono konstrukcje równoważne znaczeniowo, a wśród struktur o znaczeniu synonimicznym wyzyskano takie, które prezentują różne odcienie znaczeniowe, wyrażają odmienne nacechowanie stylistyczne (potoczność, oficjalność, eufemizowanie). Scharakteryzowano także metaforę i metonimię jako główne sposoby tworzenia ekwiwalentów nazw własnych.

Część dotycząca pragmatyki poświęcona jest analizie kontekstu jako wartości wpływającej na odczytywanie struktur analitycznych i roli wskaźników metatekstowych w interpretacji struktur ekwiwalentnych. Omówione zostały także funkcje analityzmów leksykalnych w tekstach prasowych na początku drugiej dekady XXI w. Zbadano zależność między profilem pisma i gatunkiem wypowiedzi a używaniem omawianych konstrukcji.

⁴ W pracy zastosowano następujące oznaczenia czasopism: NŻ – „Na Żywo”, PN – „Piłka Nożna, P – „Polityka”, VG – „Victor Gimnazjalista”.

Stan badań

Sposób prezentacji omówionego niżej stanu badań opiera się na połączeniu porządku problemowego z chronologicznym. Uwzględnione zostały pozycje omawiające różne typy analityzmów i syntetyzmów, szerzej przedstawiono te, do których nawiązano w dalszych częściach niniejszej pracy.

Pierwszą powojenną monografią szczegółowo opisującą analityzmy leksykalne była wydana pod koniec lat 70. XX w. praca Janusza Anusiewicza pt. *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*. Jak podkreślał autor we wstępie: „Głównym celem [...] jest przede wszystkim zebranie materiału pochodzącego z różnych odmian współczesnego języka polskiego, wydzielenie modelowych typów konstrukcji analitycznych, zbadanie ich związków referencjalnych oraz ustalenie zasięgu i frekwencji struktur opisowych w poszczególnych odmianach współczesnej polszczyzny”¹. Językoznawca podzielił zgromadzony materiał według kryteriów formalnych, wyróżniając analityczne konstrukcje rzeczownikowe, czasownikowe, przymiotnikowe i przysłówkowe oraz przymikowe. Podczas analizy skoncentrował się na zagadnieniach semantycznych, strukturalnych, stylistycznych i poprawnościowych. Na uwagę zasługuje zaproponowana przez J. Anusiewicza definicja: „konstrukcjami analitycznymi (opisowymi) nazywamy takie niewspółrzędne związki wyrazowe, które współistnieją obok znaczeniowo im ekwiwalentnych prostych (jednordzeniowych) wyrazów, przy czym morfem leksykalny wyrazu podrzędnego wchodzącego w skład danej konstrukcji jest

¹ J. Anusiewicz, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław 1978, s. 22.

tożsamy substancjalnie z morfemem leksykalnym wchodzącym w skład odpowiadającej jej formy prostej wyrazu”². Powtarzanie części ekwiwalentnego znaczeniowo wyrazu prostego jest charakterystyczne dla konstrukcji rzeczownikowych, czasownikowych, przymiotnikowych. Opisowe struktury przyimkowe, pojawiające się w miejsce syntetycznych, mogą – zdaniem autora monografii – przejawiać się na kilka sposobów³: przyimek przejmuje i pełni funkcję końcówki przypadku, stając się odrębnym znakiem dla oznaczania różnych relacji wyrażanych dotychczas tą końcówką, przyimek pierwotny zastępowany jest wyrażeniem przyimkowym lub jego znaczenie wzmocnione jest dodatkowym elementem leksykalnym, przyimek występuje wraz z rzeczownikiem odsłownym zamiast bezokolicznika bądź całe wyrażenie przyimkowe wzmocnia znaczenie następującego po sobie spójnika. J. Anusiewicz był świadomy, że w szerokim rozumieniu do konstrukcji analitycznych zaliczamy wszelkie określenia peryfrastyczne, celowo koncentruje się jednak tylko na takich połączeniach, w których widoczna jest substancjalna tożsamość. Badacz snuł także rozważania nad przyczynami szerzenia się konstrukcji analitycznych w polszczyźnie, biorąc pod uwagę czynniki wewnątrz- i pozajęzykowe, a także uwarunkowania wynikające z procesu komunikacji.

J. Anusiewicz podkreślał, że nie jest pierwszym językoznawcą, który zainteresował się tematyką analityzmów. Uczni zwracali dotychczas uwagę na poszczególne typy konstrukcji opisowych, jego monografia jest zaś próbą kompleksowego ujęcia badanego zjawiska. Przedwojenną pracą, która miała duży wpływ na przemyślenia J. Anusiewicza, była publikacja Stanisława Szobera *Na straży języka. Szkice z zakresu poprawności i kultury języka*⁴. Wśród publikacji z II połowy XX w. na uwagę zasługują rozważania podjęte przez Agnieszkę Wierzbicką⁵, Marię Kniaginową⁶ oraz cykl Danuty Buttler *Semantyka a składnia w związkach wyrazowych* publikowany na łamach „Poradnika Językowego”.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, s. 23.

⁴ S. Szober, *Na straży języka. Szkice z zakresu poprawności i kultury języka*, Warszawa 1937.

⁵ A. Wierzbicka, *Hipotaksa i konstrukcje nominalne w rozwoju polszczyzny*, „Pamiętnik Literacki” 1962, s. 195–216.

⁶ M. Kniaginowa, *Struktury opisowe – znamienne cecha stylu dziennikarskiego*, „Język Polski” 1963, s. 148–157.

Monograficzne ujęcie J. Anusiewicza poprzedziły artykuły, w których przedstawiał swoje uwagi na temat analityzmów w różnych odmianach polszczyzny. W pracy *Konstrukcje analityczne w języku prasy*⁷ skoncentrował się na analizie stylistycznej, funkcjach, celach i ocenie struktur opisowych w stylu publicystyczno-dziennikarskim. Współwystępują one w prasie z konstrukcjami syntetycznymi. Autor omówił konstrukcje analityczne rzeczownikowe (składające się z rzeczownika nadrzędnego o charakterze ogólnym i precyzującego rzeczownika podrzędnego), czasownikowe (w których skład wchodzi czasownik i rzeczownik odsłowny), przymiotnikowe (należą do nich rozwinięte przydawki), a także różne rodzaje analityzmów przyimkowych. Do przyczyn szerzenia się tej tendencji zaliczył zarówno dążenie do precyzji, jak i manierę używania utartych sformułowań analitycznych. Uważał za zasadne posługiwanie się konstrukcjami peryfrastycznymi w tekstach o funkcji komunikatywnej. Podkreślił, że formy te nadają artykułom charakter uroczysty.

Maria Kniaginina, która badała teksty dziennikarskie z przełomu piątego i szóstego dziesięciolecia XX w., zauważyła, że piszący wykazują skłonność do używania struktur analitycznych zamiast syntetycznych, pojawiają się opisowe formy rzeczownikowe, czasownikowe, przymiotnikowe, a także wyrażenia przyimkowe z funkcją wzmacniającą spójnik, wyrażenia przyimkowe zamiast przyimków właściwych, określniki przyimkowe zamiast przypadkowych, wyrażenia przyimkowe z rzeczownikami odczasownikowymi zamiast bezokoliczników. Badaczka krytycznie oceniła użycie konstrukcji analitycznych, twierdząc: „Jeżeli się ma do wyboru dwie formy: analityczną i syntetyczną, wybiera się pierwszą, jeżeli zaś taka nie istnieje w języku, tworzy się sztuczną, stylistycznie niezręczną, bo rozwlekłą i ciężką, która często nie wyraża dość jasno myśli”⁸. Autorka artykułu scharakteryzowała pokrótce wszystkie wymienione grupy analityzmów, ilustrując je przykładami z prasy. Była przeciwna tworzeniu struktur opisowych składających się z dwóch rzeczowników, z których jeden jest pojęciem zbyt ogólnym wymagającym uzupełnienia (np. *atmosfera, fakt, klimat, problem, zagadnienie, zjawisko*), czy czasownika i rzeczownika odsłownego (z podstawą w postaci *dać, mieć, nastąpić, przeprowadzić, stworzyć, ulegać, wyrazić*), a także pleonastycznych wyrażen przyimkowych (*pod warunkiem jeśli*) oraz używaniu określników

⁷ J. Anusiewicz, *Konstrukcje analityczne w języku prasy*, „Wrocławski Rocznik Prasoznawczy” 1974, s. 61–86.

⁸ M. Kniaginina, *op. cit.*, s. 149.

przyimkowych w miejsce przypadkowych. M. Kniaginina zastanawiała się także nad przyczynami wzmożonej analityczności, dostrzegała wpływ języków obcych oraz względy stylizacyjne, doszła do wniosku, że używanie struktur opisowych wynika niekiedy z bierności i bezmyślności dziennikarza.

Na obecność w języku tendencję do zastępowania prostych form czasownika konstrukcjami opisowymi zwróciła uwagę Danuta Buttler w artykule *Połączenia typu ulec zniszczeniu w języku polskim*⁹, jako jej przyczynę wskazała dążenie do precyzji: „Ekspansywność połączeń dwuwyrazowych wynika z ich większej semantycznej wyrazistości”¹⁰. Zdarza się jednak, że formy syntetyczna i analityczna pełnią identyczne funkcje znaczeniowe (tak jest np. w przypadku czasowników fazowych z rzeczownikiem odsłownym). Lingwistka wymieniła zmiany strukturalne świadczące o formalizacji grup syntaktycznych oraz wskaźniki procesu gramatyzacji struktury opisowej. Szczegółowemu oglądowi poddała konstrukcje z czasownikami *dokonać*, *przeprowadzić*, *doznać* i *ulec* z racji tego, że charakteryzują się konkretnym znaczeniem wyjściowym. Dostrzegła, że połączenia zarezerwowane wcześniej dla odmiany oficjalnej zaczynają pojawiać się w innych stylach, zaciera się też swoiste znaczenie wymienionych czasowników, pojawiają się w nowych, nienotowanych do tej pory kontekstach. Badaczka wskazała, że formy z rzeczownikiem odsłownym – w przeciwieństwie do podstawy werbalnej, która ma znaczenie ogólne – odznaczają się wyspecjalizowaniem semantycznym. Połączenia opisowe pozwalają nadać znaczenie receptywne w przypadku czasowników nieprzechodnich.

Problem jednego z typów konstrukcji analitycznych, tj. orzeczeń peryfrastycznych, zgłębił Andrzej Bogusławski pod koniec lat 70. XX w.¹¹ W kręgu jego zainteresowań znalazły się wyrażenia czasownikowe z dopełnieniem w postaci rzeczownika abstrakcyjnego. Uczony zastanawiał się, które czasowniki pojawiają się najczęściej jako podstawa konstrukcji analitycznych, wymienił m.in.: *prowadzić*, *przeprowadzać*, *dokonać*, *wykonać*, *dopuszczać się*, szczegółowo omówił każdą grupę, zaakcentował odcienie semantyczne i nacechowanie stylistyczne pojawiających się form, przywołał różne konteksty. A. Bogusławski podkreślił, że

⁹ D. Buttler, *Połączenia typu ulec zniszczeniu w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 1968, z. 7, s. 349–359.

¹⁰ *Ibidem*, s. 350.

¹¹ A. Bogusławski, *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1978, s. 17–30.

konstrukcje nominalne „odznaczają się [...] swoistymi cechami semantycznymi, które nie pozwalają na ich dowolną wymianę z orzeczeniami prostymi”¹², w określonym kontekście mogą wprowadzać zasadnicze zmiany znaczeniowe.

Danuta Buttler¹³ pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia dokonała analizy leksykalnych czasowników posiłkowych występujących na przełomie XIX i XX w., które definiowała następująco: „Nazwa ta odnosi się więc do leksemów werbalnych, które występują w konstrukcjach peryfrastycznych odpowiadających treściowo jednowyrazowym określeniom czynności i stanów”¹⁴. Podkreślała nieregularność konstituowania przez nie orzeczeń złożonych oraz zdolność do przekazywania tylko niektórych znaczeń uogólnionych. Jak zauważyła D. Buttler, niektóre analizowane jednostki wyrazowe wchodzą jednak w skład dużych serii konstrukcji peryfrastycznych (np. *budzić* + nazwa uczucia). „Ogólnie można byłoby powiedzieć, że leksykalne czasowniki posiłkowe konstituują konstrukcje zajmujące pozycję pośrednią między złożonymi formami morfologicznymi, całkowicie potencjalnymi, tworzonymi od dowolnego czasownika a frazeologizmami – idiomami”¹⁵. Badaczka zwróciła uwagę na semantyczną precyzję konstrukcji peryfrastycznych. Porównując zestaw leksykalnych czasowników posiłkowych u schyłku XIX w. i sto lat później, doszła do wniosku, że ich skład jest bardzo podobny, zmieniły się jednak zakresy użycia i funkcje – te mające kiedyś nieograniczoną łączliwość występują z czasem w nielicznych kontekstach, niekiedy dochodzi do frazeologizacji. „Można też zaobserwować pewną ogólniejszą prawidłowość: równoległe osłabienie żywotności danego leksemu zarówno w użyciu posiłkowym, jak i w odcieniach szczegółowych, konkretnych”¹⁶. Zdarza się, że z biegiem lat funkcja posiłkowa czasownika ulega modyfikacji, typowym procesem jest zmiana odcienia znaczenia z biernego na czynny i odwrotnie. Częstym zjawiskiem jest ograniczenie liczby rzeczowników, z którymi czasownik posiłkowy może tworzyć orzeczenia peryfrastyczne – do głosu dochodzą człony konkurencyjne, które wchodzą na miejsce obecnego tam do tej pory czasownika

¹² *Ibidem*, s. 29.

¹³ D. Buttler, *Leksykalne czasowniki posiłkowe w konstrukcjach peryfrastycznych typu wyrzecz wpływ na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, red. M. Basaj, D. Rytel, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 71–82.

¹⁴ *Ibidem*, s. 71.

¹⁵ *Ibidem*, s. 72.

¹⁶ *Ibidem*, s. 76.

posiłkowego. D. Buttler próbowała także znaleźć przyczyny ekspansywności danych form. Wymieniła wśród nich przede wszystkim wyrazistość słowotwórczą i zachodzącą pod wpływem tendencji do precyzji repartycję znaczeniową dupleatów słowotwórczych. Podkreśliła, że w XX w. jest widoczna semantyczna specjalizacja środków.

Do badań prowadzonych przez J. Anusiewicza odwołał się Waław Cockiewicz, porównując konstrukcje analityczne występujące w języku polskiej telewizji w latach 70. XX w. i u schyłku drugiego tysiąclecia¹⁷. Językoznawca postuluje przyjęcie też swojego poprzednika w łagodnej formie i jako kryterium proponuje tożsamość znaczeniową. Struktury opisowe nie muszą zawierać więc – według autora – wspólnych morfemów z odpowiadającymi im syntetyzmami leksykalnymi. Sugeruje on, że „tak rozumiane konstrukcje można by również (dla odróżnienia) nazywać np. peryfrastycznymi”¹⁸. Uzupełniając zaproponowane w monograficznym ujęciu kryteria oceny normatywnej konstrukcji analitycznych, zwraca uwagę na czynniki negatywne warunkujące użycie analityzmu – funkcję retardacyjną i czynnik naśladowczy. W. Cockiewicz zestawia wyniki badań języka Telewizji Polskiej końca lat 70. pod przewodnictwem Zofii Kurzowej z zaobserwowanymi przez niego konstrukcjami pojawiającymi się w wiadomościach i programach publicystycznych i wysuwa zaskakujący dla niego wniosek, że w wypowiedziach dziennikarzy telewizyjnych analityzmy leksykalne występują sporadycznie lub prawie wcale. Obserwacja transmisji obrad Sejmu RP okazała się natomiast „prawdziwą kopalnią struktur opisowych”¹⁹.

Kontynuacją badań nad obecnymi w języku telewizji analityzmami zajęła się Iwona Loewe²⁰, skoncentrowała się na czasownikowych konstrukcjach analitycznych (zwanych przez badaczkę też czasownikowymi/werbalnymi/werbo-nominalnymi konstrukcjami analitycznymi, analityzmami, peryfrazami, kolokacjami), zdefiniowała je jako „kompozycję, która składa się z synsemantycznego bądź wtórnie synsemantycznego czasownika i rzeczownika abstrakcyjnego, który jest ekwiwalentem nominalnym werbalnego i pełnoznacznego odpowiednika tej

¹⁷ W. Cockiewicz, *Konstrukcje analityczne w języku polskiej telewizji w latach siedemdziesiątych i dziś*, [w:] *Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2000, s. 143–153.

¹⁸ *Ibidem*, s. 145.

¹⁹ *Ibidem*, s. 152.

²⁰ I. Loewe, *Konstrukcje analityczne w polskiej telewizji na progu drugiej dekady XXI wieku*, „Stylistyka” 2010, s. 177–188.

konstrukcji w leksykonie”²¹. Tym samym – podobnie jak W. Cockiewicz – odrzuciła warunek J. Anusiewicza o morfologicznym pokrewieństwie analityzmu i jego jednoleksemowego werbalnego w pełni semantycznego odpowiednika. I. Loewe dokonała analizy z uwzględnieniem podziału nadawców na instytucjonalnych i spoza instytucji, ale przez instytucję akceptowalnych. Zauważyła, że wciąż dominuje wtórnie synsemantyczny czasownik *mieć*, ale występuje w nowych – w porównaniu z badaniami W. Cockiewicza – połączeniach. Zwróciła także uwagę, iż dużą frekwencję w badanym korpusie mają kolokacje fazowe. Autorka dostrzegła tendencję zwyżkową występowania analityzmów w wypowiedzi telewizyjnej i podkreśliła nowe funkcje: demonstratywną, metajęzykową i stylizacyjną. Wysnuła także tezę – na podstawie znacznej przewagi w badanym materiale peryfraz nad uniwerbizmami – że „częstotliwość użycia analityzmów stoi w opozycji do opinii dość powszechnej o ekspansji potoczności w mediach jako cesze współcześnie dominującej”²².

Szczegółowe własności werbo-nominalnych konstrukcji analitycznych opisała I. Loewe w swojej książce zatytułowanej *Konstrukcje analityczne w poezji Młodej Polski*²³. Zanalizowała „funkcje i możliwości stylistycznego wykorzystania peryfrastycznych jednostek w tekstach artystycznych”²⁴. Zdaniem badaczki: „Predykat wyrażony analitycznie precyzyjniej oddaje treści, gdyż semantyka znaku jest rozłożona na dwa wzajemnie określające się elementy. Dysponuje zwielokrotnionym potencjałem ekspresywnym, oferuje bowiem możliwość rozbudowania zarówno elementu nominalnego, jak i werbalnego, stąd duża wariantywność struktur peryfrastycznych o różnym stopniu metaforyczności. O ile pełnoznacznym czasownikiem, będącym w zdaniu orzeczeniem, w porządku składniowym tradycyjnie może być obudowany dopełnieniem i okolicznikiem, o tyle jednostka peryfrastyczna oprócz tych dwóch możliwości otwiera jeszcze miejsce na przydawkę”²⁵. I. Loewe nadmieniła, iż istnieją problemy z terminologią – na określenie werbo-nominalnych jednostek analitycznych w funkcji predykatywnej używa się w polskich opracowaniach następujących terminów: *multiwerbizmy*, *konstrukcje analityczne*, *struktury analityczne*, *analityzmy werbo-nominalne*, *analityczne czasowniki funkcjonalne*,

²¹ *Ibidem*, s. 178.

²² *Ibidem*, s. 184.

²³ I. Loewe, *Konstrukcje analityczne w poezji Młodej Polski*, Katowice 2000.

²⁴ *Ibidem*, s. 7.

²⁵ *Ibidem*, s. 10–11.

orzeczenia peryfrastyczne w klasie zwrotów frazeologicznych, analityczne wykładniki predykatów, konstrukcje opisowe z czasownikiem funkcyjnym. Przyjęła ona następującą definicję: „analityzm werbo-nominalny jest jednostką planu wyrażania. Stanowi formalno-leksykalną realizację predykatu w postaci werbalizatora (którym jest synsemantyczny // operatorowy czasownik) oraz abstrakcyjnego rzeczownika. W porządku składniowym zdania analityzm werbo-nominalny pełni funkcję orzeczenia (orzeczenie tzw. peryfrastyczne, które wypełnia miejsce prymarnie przeznaczone dla jednoleksemej finitywnej formy czasownika). Jego możliwym korelatem treściowym w systemie znaków werbalnych jest pełnoznaniczny czasownik, semantycznie (i morfologicznie) tożsamy z elementem nominalnym”²⁶. Badaczka poruszyła zagadnienie relacji między analityzmami a multiwerbizmami i frazeologizmami, odniosła się do kwestii predykcji peryfrastycznej jako zjawiska składniowego oraz typu leksyki analitycznej. Autorka zaznaczyła, że w obszarze jej badań znajdują się konstrukcje pokrewne semantycznie, niekoniecznie zaś morfologicznie, odrzuciła więc – podobnie jak W. Cokkiewicz – substancjalną tożsamość postulowaną przez J. Anusiewicza. I. Loewe poddała oglądowi systemowe właściwości analityzmów werbo-nominalnych, zwróciła uwagę na relacje semantyczno-formalne wewnątrz pola peryfrastycznego (gniazda), naświetliła problem składni orzeczeń peryfrastycznych, zanalizowała ich możliwości tekstotwórcze, stawiając tezę, że „kollokacje ze względu na swoje właściwości formalnoskładniowe są niejednokrotnie manifestacją poetyckiej metaforyzacji pojęć, uszczegółowienia myśli, precyzowania detali kreowanej rzeczywistości”²⁷. Rozważania teoretyczne uzupełnione są bogatym materiałem badawczym – I. Loewe szczegółowo prześledziła peryfrastykę werbo-nominalną w poezji Młodej Polski, którą podzieliła na trzy kręgi tematyczne: stany emocjonalne (uczucia), zjawiska naturalne (przyrodnicze) i doznania sensualne.

To, że konstrukcje analityczne nie są cechą charakterystyczną wyłącznie stylu publicystycznego czy urzędowego, ale pojawiają się także w tekstach artystycznych, I. Loewe starała się wykazać w artykule podejmującym temat analityzmów werbo-nominalnych w młodopolskim dekadentyzmie na podstawie pola stanów mentalnych²⁸. Jak podkreślała badaczka, jej celem było znalezienie „konstrukcji

²⁶ *Ibidem*, s. 13–14.

²⁷ *Ibidem*, s. 37.

²⁸ I. Loewe, *Analityzmy werbo-nominalne a młodopolski dekadentyzm (na przykładzie pola stanów mentalnych)*, [w:] *W kręgu języka polskiego. Śląsko-poznańskie kolokwia lingwistyczne*, red. E. Jędrzejko, Katowice 2011, s. 131–150.